

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

2. Долженко, В. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07.— Луганськ, 2006. — 20 с.

3. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих

закладів освіти III – IV рівнів акредитації, 4-те видання. – Львів: “Новий Світ – 2000”.

4. Сергєєва, В. Формування загальнолюдських цінностей у підлітків у процесі вивчення іноземних мов. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – Луганськ, 2006. – 20 с.

Олександра Лисевич, асистент

кафедри змісту і методики початкового навчання педагогічного факультету
Криворізького державного педагогічного університету

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається культура педагогічного спілкування як частина загальної культури та показник професійної культури майбутніх вчителів. Визначено сутність, структуру, функції педагогічного спілкування та запропоновано рекомендації щодо організації спілкування у навчальному процесі.

Постановка проблеми. Відомо, що культура є мірою розвитку особистості, оскільки демонструє і обсяг засвоєних нею цінностей, і спосіб, яким досягнула ці цінності.

Безперечною є важливість формування культури педагогічного спілкування майбутнього вчителя. Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що культура педагогічного спілкування є результатом як зовнішніх та внутрішніх ресурсів навчання, так і об'єктивних та суб'єктивних аспектів.

Дослідники стверджують, що лише незначна частина майбутніх спеціалістів досягає певного рівня сформованості культури педагогічного спілкування в умовах некерованого розвитку цього показника професійної підготовки майбутніх фахівців.

Особистість постійно знаходиться у ситуації оцінки подій, що відбуваються, постановки задач, пошуку, приймання рішень і їх реалізації. Зміст її діяльності визначається розумінням, пізнанням і актуалізацією цінностей. На думку А.Г. Асмолова, цінності виконують функцію стимулів, створюють умови для реалізації активності особистості на нормативно-рольовому та особистісно-смысловому рівнях [1].

Особистість завжди знаходиться і діє у рамках загальнолюдських цінностей, тобто у рамках певної культури і є одночасно об'єктом культурного впливу та суб'єктом, творцем цінностей [8].

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Культура у контексті діяльнісного підходу, різні її

аспекти у діяльності розглядались у роботах К.А. Абульхановой-Славської, А.Г. Асмолова, Б.В. Брушлинського, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, В.П. Зінченко, М.С. Кагана, Б.Ф. Ломова, С.Л. Рубінштейна.

У контексті культурологічних досліджень важливим залишається питання про зв'язок індивіда і культури. В.С.Біблер, Л.Н.Коган, М.М.Бахтін розглядають культуру як зміну людської особистості, її становлення, розвиток та прояв своїх можливостей.

Метою статті є завданням освіти є залучення людини до культурних цінностей науки, мистецтва, перетворення природної людини у культурну.

Мета освіти – культурні цінності, до яких у процесі освіти треба залучити людину. Таким чином, система освіти повинна підготувати особистість до професійної діяльності шляхом формування культури.

Отже, ми будемо відштовхуватись від загального визначення культури як універсальної категорії людського буття, аналізуючи сутність та складові компоненти такого феномену як культура педагогічного спілкування.

Виклад основного матеріалу. У сучасній культурології проведено досить повний аналіз поняття “культура”. Ми можемо говорити про те, що розуміння культури залежить від теоретико-пізнавальних, методологічних причин та від професійних, соціальних позицій дослідників. На сучасному етапі існують три напрямки, які розглядають культуру як :

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

- сукупність матеріальних і духовних цінностей (аксіологічний підхід);
- специфічний спосіб людської діяльності (технологічний);
- процес творчої самореалізації особистості (особистісно-творчий) [10].

Щоб зрозуміти, що таке “культура педагогічного спілкування” спробуємо з’ясувати зміст поняття “культура”.

У контексті загальнофілософського розуміння культури існують два рівні розуміння цього поняття – буденне і теоретичне. У буденній свідомості культура представлена як дещо нормативне, дане як взірець, на який повинні орієнтуватися представники конкретного суспільства або професійної групи, з іншого – отождоковують з освітою, інтелігентністю людини.

Категорії “культура” і “діяльність” взаємообумовлені. Освоєння особистістю культури автоматично передбачує освоєння її способів практичної діяльності і навпаки. Розвиток і удосконалення людської діяльності сприяє і удосконаленню культури; у процесі діяльності створюються і закріплюються зразки культури, а людина виступає її суб’єктом. Культура, у свою чергу, як універсальна характеристика діяльності визначає найбільш пріоритетні види діяльності і способи її осягнення [9].

Ці висновки стосуються і педагогічної діяльності. Так, будь-який позитивний результат педагогічної діяльності впливає на становлення і розвиток професійної культури педагога. У процесі педагогічної діяльності оновлюються цінності, удосконалюються зразки культури педагога, змінюються його якісні та кількісні характеристики. Отже, практичне володіння способами і прийомами, які складають технологію педагогічної діяльності, є показником сформованості педагогічної культури.

Розвиток особистості становить зміст культури. Але при визначенні рівня сформованості культури необхідно враховувати не тільки специфіку особистості, а і особливості розвитку діяльності.

Взагалі, можна стверджувати, що проблема культури – це проблема взаємодії людей, у процесі якої відбувається їх формування. Культура відображає результати людського розвитку і має особистісно-творчу природу. Результатом педагогічної творчості є педагогічна культура. Підкреслюючи творчу природу педагогічної культури, В.А. Сластьонін відмітив: “Культура – це завжди творчість, вона завжди розрахована на адресата, на діалог, а “засвоєння” її є процес особистісного відкриття, створення світу культури

у себе, співпереживання і співтворчості, де кожний новий елемент культури не перекреслює попередній пласт культури” [8].

Останнім часом у вивченні культури як соціального феномена виявлено дві тенденції. Дослідники першого напрямку досліджують окремі сторони або напрямки культури (культура матеріальна і духовна, культура особистості і культура діяльності, культура спілкування і т.д.). Інші дослідники пробують інтегрувати різноманітні сторони культури, подати її єдиним, цілісним утворенням.

Як єдине, цілісне, інтегративне утворення культура виступає:

- як діалектична єдність матеріальної і духовної культури;
- як прояв професійної культури окремих груп людей;
- як професійно-педагогічна культура.

У контексті професійно-педагогічної культури як її окремий аспект розглядається культура педагогічного спілкування.

Культура педагогічного спілкування займає особливе місце як компонент педагогічної культури, оскільки навчальний процес не існує поза спілкуванням. Культура педагогічного спілкування виробляє такі способи і правила, які відповідають професійній етиці, конкретній ситуації, меті спільної діяльності.

Сучасні педагоги визначають культуру як “єдність педагогіки, етики і політики, внутрішню єдність індивіда і суспільства, і як результат – соціальний характер педагогіки, для якої розвиток і цілісність особистості співпадають з розвитком і цілісністю суспільства” [2].

Філософ С.І. Гессен виокремив три складові життя сучасної людини – освіта, громадянськість, цивілізація, які об’єднуються поняттям “культура”. Мету життя сучасного суспільства він визначав як мету освіти: “Між освітою і культурою є певна відповідність і освіта є ні що інше як культура особистості” [2].

Культура педагогічного спілкування у науковій літературі трактується по-різному. Так, зокрема, це поняття визначається як частина загальної культури вчителя (культурологічний підхід), “засвоєння й актуалізація норм, засобів, механізмів діяльності спілкування, акумульованих у досвіді людства та творче їх застосування у навчально-виховному процесі” [7, 15].

Оскільки мова йде про формування професійно-педагогічної культури спілкування, важливим ресурсом діяльності є не стільки спеціальні знання, технології навчання та виховання, скільки загальна та професійно-

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

педагогічна культура, яка здатна забезпечити створення та трансляцію цінностей.

Існує визначення культури спілкування як умови і засобу свідомої діяльності людей: “Дотримання норм і принципів культурного спілкування є фактором, який впливає на життєдіяльність особистості” [6].

Досліджуючи культуру спілкування майбутніх спеціалістів у контексті загальнолюдської культури, деякі дослідники тлумачать її як систему пристосувань до умов соціального оточення, яка свідомо формується особистістю. Комунікативні навички та стратегії поведінки, які свідомо використовуються у різноманітних ситуаціях спілкування є елементами культури спілкування [5].

Як і загальна культура, так і культура спілкування формується впродовж усього життя завдяки накопиченого досвіду і реалізації основних функцій спілкування.

Сучасні науковці розуміють під “культурою спілкування” взаємодію трьох функцій: комунікативної, перцептивної, інтерактивної. У спілкуванні учасники цього процесу розкривають своє світосприйняття, світобачення, особливості, здібності, досягають мети, використовують власний досвід для самореалізації.

Таким чином, культура спілкування – це стратегія, яка містить певний набір цінностей, норм, зразків, умінь, навичок вербальної і невербальної поведінки, а також уміння застосовувати їх у певній ситуації.

Визначити предметне поле спілкування допоможе семантика слова “спілкування”. Дослідження Л.В. Бесонова, Е.Л. Доценко стверджують, що пересічна свідомість пов’язує з цим словом три групи значень:

- 1) об’єднання, створення спільноти, цілісності;
- 2) обмін інформацією, трансляція повідомлень;
- 3) зустрічний рух, взаємопроникнення [4].

Легко помітити, що кожне виокремлене поняття є відносно самостійним і відображає різноманітність цілей, задач, які постають у процесі спілкування. Для упорядкування цієї різноманітності звернемося до структури спілкування.

Широке визнання отримала аналітична модель, у відповідності з якою структура будь-якого акта спілкування включає перцептивний, комунікативний та інтерактивний компонент.

Комунікативний компонент передбачає використання засобів спілкування (вербальних та невербальних). Високий рівень володіння комунікацією – це володіння багатим репертуаром комунікативних технік і використання їх на різних рівнях спілкування.

Перцептивний компонент включає процес сприйняття партнерів один одного, їх взаємного пізнання як ґрунту для взаєморозуміння. Перцептивні навички проявляються в умінні визначати контекст зустрічі; розумінні настрою партнера за вербальною чи невербальною поведінкою, врахуванні “психології” сприйняття, аналізуючи комунікативну ситуацію.

Інтерактивний компонент розуміється як взаємодія людей у певній формі організації спільної діяльності (згода, пристосування, конкуренція, конфлікт) [4].

Дослідники Т.К. Чмут, Г.Л. Чайка визначають культуру спілкування як “сукупність відповідних знань та вмінь їх застосовувати”. У своїй роботі “Культура спілкування” вони пропонують низку рекомендацій щодо організації спілкування:

- необхідно продемонструвати поглядом, позою, жестом, що Ви мирнолюбно ставитися до співбесідника;
 - привітати його якомога щиро;
 - зробити паузу, щоб дати можливість співбесіднику включитися у спілкування.
- У спілкуванні з групою важливо привернути до себе увагу і продемонструвати своє ставлення до людей. Якщо в аудиторії шумно і увага зосереджена на іншому, тоді:
- спокійно, мовчки почекайте;
 - не намагайтеся перекричати інших;
 - уважно подивіться на зібрання;
 - коли аудиторія вгамується шанобливо та щиро привітайте її;
 - якщо відчуваєте хвилювання та напругу, то говоріть тихіше і повільніше;
 - скажіть декілька фраз, які стосуються присутніх;
 - запросить присутніх до участі в обговоренні тієї чи іншої проблеми;
 - якщо у великому приміщенні люди розосереджені, запропонуйте їм сісти поближче [4].

Педагоги Полтавського педагогічного інституту, які розробили курс “Педагогічна майстерність” в поняття “культура педагогічного спілкування” вкладають такий зміст:

1. Збереження спокійного, доброзичливого тону у спілкуванні:
 - а) вміння слухати співбесідника;
 - б) вміння ставити питання;
 - в) вміння аналізувати виступ;
 - г) вміння першому встановлювати контакт зі співбесідником;
 - г) вміння зрозуміти іншу людину;
 - д) вміння орієнтуватися у певній ситуації спілкування.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

2. Прагнення до оптимального зорового контакту:

- а) вміння бачити аудиторію;
- б) вміння розуміти реакцію слухачів.

3. Вміння зацікавити, захопити виступом, розповіддю, повідомленням:

- а) культура мовлення;
- б) володіння навиками ораторської майстерності;

в) зовнішній вигляд повинен виражати готовність і бажання спілкуватись, виступати;

г) вміння передавати своє ставлення до повідомлення [4].

Висновки. Культура педагогічного спілкування є частиною загальнокультурної категорії, яка сприймається як:

- а) необхідна умова формування особистості;
- б) засіб досягнення мети у взаєминах з іншими людьми;

в) спосіб самореалізації особистості.

Культура педагогічного спілкування молодого спеціаліста повинна містити у собі систему поглядів, яка слугуватиме йому зразком для досягнення мети у спілкуванні з іншими.

Культура педагогічного спілкування майбутніх вчителів формується у результаті постійного накопичення ними практичного комунікативного досвіду, значить, за науковою логікою, формування культури педагогічного спілкування має відбуватися у навчальному процесі.

Оскільки культура педагогічного спілкування являється обов'язковим компонентом професійної культури, то ми вважаємо, що її доцільно формувати у вищій школі.

1. Асмолов А.Г. *Психология личности*. – М.:

Изд-во МГУ, 1990. – 366 с.

2. Гессен С.И. *Основы педагогики. Введение в прикладную философию* /Отв. ред. и сост. П.В. Алексеев. – М.: "Школа – пресс". – 1995. – 448 с.

3. Исаев И.Ф. *Профессионально-педагогическая культура преподавателя: Учеб. пособ. для студ. высш. учебн. завед.* – М.: "Академия", 2002. – 208 с.

4. Иванова Т.В. *Культура педагогического спілкування: Монографія* /За ред. І.А. Зязюна. – К.: ЦВП, 1999. – 357 с.

5. Коул М. *Культурные механизмы развития* //Вопр. психологии. – 1995. – №3. – С. 5 – 51.

6. Кулешова О.В. *Формирование культуры общения как необходимое условие развития личности студента* //Соціально-політичні та правові проблеми формування особистості і держави. Зб. наук. праць. – Хмельницький. – 1998. – С. 36 – 39.

1. *Культура педагогического спілкування вчителя і моральне виховання учнів* // Підготовка майбутніх вчителів до морального виховання учнів /За ред. В.К.Демиденка. – К., 1996. – С. 152 – 164.

2. Слатєнін В.А., Чижасова Г.И. *Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений.* – М.: Изд. центр "Академия", 2003. – 192 с.

3. *Філософський словник* /За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. – 768 с.

4. Шевнюк О.Л. *Навчальний діалог у курсі української та зарубіжної культури у вищій школі* //Педагогіка і психологія. – 2002. – №2. – С. 89 – 100.